

Azərbaycan Hava Yolları “Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti”

Milli Aviasiya Akademiyası

Fakultə   HNUTİ

İxtisas   Proseslərin Avtomatlaşdırılması Mühəndisliyi

Kurs İşİ

Fənn   Elektronika

Mövzu   Simmetrik triggerlərin elektrik hesabı

Qrup   1162a

Kurs   II

Tələbə   Kərimov Rza

Rəhbər   Əbdürrəhimov Fikrət

Mündəricat:

Simmetrik triggerlər.....	1
Emitter Təkrarlayıcı Simmetrik Triggerlər.....	6
Kollektor Gərginliyi Fiksasiya Olunmuş Triggerlər.....	8
Trigger Sxemlərinin Hesabatı.....	9
Ədəbiyyat Siyahısı.....	14

Simmetrik triggerlər

Şəkil 1 - də tranzistorlarının doyması kollektor - baza dövrəsinin qeyri - xətti əks əlaqəsi ilə qarşısı alınan simmetrik triggerin sxemi göstərilmişdir.

Şəkil 1. Qeyri - xətti əks əlaqəli simmetrik trigger sxemi

Bu sxem doymuş triggerin sxemindən onunla fərqlənir ki, R_1 rezistoru iki ($R_1 = R_1' + R_0$) rezistorları ilə əvəz olunub və əlavə olaraq 2 fiksasiyaedici diod qoşulub. Fərz edək ki, T_1 tranzistoru dayanıqlı vəziyyətdə açıqdır, T_2 isə bağlıdır. Sxemin elementlərini elə seçirlər ki, D_1 diodu olmadığı halda baza cərəyanı $i_b \geq i_{bn}$ T_1 tranzistorunu doyma rejiminə gətirsin. Amma, verilmiş sxemdə tranzistorun doyması baş vermir. Sxemin

göstərilən dayanıqlı hala keçirilməsi prosesində i və i_b cərəyanları artırlar. i cərəyanı $R_0 i \geq u_{bk}$ şərti ödənilən qiymətə çatdıqda D_1 diodu açılır. Bu halda baza cərəyanının artımı dayanır, belə ki, i cərəyanının artımı demək olar ki, bütövlüklə D_1 diodunun i_d cərəyanının artımı ilə kompensasiya olunur. D_1 diodunun açılışı baza - kollektor hissəsinin müsbət gərginliyi ($u_{bk} > 0$) hesabına baş verir və beləliklə, T_1 tranzistorunun doyması aradan qaldırılır. Analoji olaraq, 2 - ci dayanıqlı halda T_2 tranzistorunun doyması da aradan qaldırılır.

İndi isə R_0 müqaviməti üçün asılılıq təyin edək. D_1 açılışından əvvəl,

$$(\dot{I}_b + \dot{I}_R) R_0 = U_{kb} \quad (1)$$

olur.

Tranzistorun həтта minimal artma əmsalı (β_{min}) halında doyma cərəyanının sərhədində yerləşməsi üçün aşağıdakı şərti yerinə yetirmək lazımdır.

$$\dot{I}_b = \frac{Ek}{Rk\beta_{min}} \cdot$$

(2)

(1) - ə $\dot{I}_r = \frac{Eb}{R2}$ tənliyini və (2) - dən $\dot{I}_b$ - ni qoyub, sonra R_0 - a nisbətən alınan tənliyi həll etsək aşağıdakını alarıq:

$$R_0 = \frac{\beta_{min} R_k R_2 |U_{bk}|}{E_k R_{k_2} + \beta_{min} R_k E_b} \quad (3)$$

Tranzistorun doymasını istisna etmək üçün $|U_{bk}| = (0,5 \div 0,8)$ nəzərə almaq lazımdır. Qalan elementlər doymuş triggerin formulları üzrə hesablanır.

Qeyri - xətti əks əlaqəli triggerdə keçid zamanı Sovurulma mərhələsiolmur, buna görə

$$t_{min} = t_3 + t_0 + t_{f_2} \approx 5 \tau_\alpha$$

Maksimal çevirmə tezliyi

$$f_{max} = \frac{1}{t_{min}} = \frac{1}{5 \tau_\alpha} = 1,2 f_\alpha \quad (4)$$

Cəld işləmənin artırılmasından başqa , doymamış simmetrik triggerlərin üstünlüyü onların eyni tranzistorlar sxemində β nın qiymətinin seçilməsindən asılı olmayaraq istifadə oluna bilməsidir. Bununla belə doymamış triggerlərin həssaslığı doymuşlardan fərqli olaraq praktiki olaraq tranzistorların β – ya görə paylanmasından asılı olmur. Doymamış triggerlərin mənfə cəhətlərinə həmçinin, doymuş triggerlərin sxeminə nisbətən daha az yüklənmə qabiliyyətinin olmasını və təhriflərə davamlılığını aid etmək olar.

Triggerlərin maksimal kommutasiya tezliyini və yüklənmə qabiliyyətini onların hər birinə emitter təkrarlayıcıları qoşmaqla artırmaq olar. T_1 və T_2 tranzistorlarının kollektorları T_3 və T_4 tranzistorlarında emitter təkrarlayıcıları vasitəsilə bazaları ilə birləşib. Sürətləndirici C kondensatorunun yükü əvvəl açıq olan T_1 və ya T_2 tranzistorlarının bağlanmasından sonra emitter təkrarlayıcısının ($R_{\text{çix}} \approx \frac{R_k}{\beta}$) giriş müqavimətindən axır. Bu halda yüklənmə dövrəsinin zaman sabiti kəskin azalmağa başlayır ki, bu da kollektor gərginliyinin mənfi dəyişmə göstəricilərinin t_{f2} sərhədinin davam etmə müddətinin xeyli azalmasına səbəb olur. Məsələn, T_2 tranzistorunun başlanması zamanı T_4 tranzistorunun çıxışında gərginlik dəyişməsinin t_{f2} sərhədinin davam etmə müddəti aşağıdakı kimi olur:

$$t_{f_2} \approx \frac{3 R_k C}{\beta_4} .$$

Emitter təkrarlayıcısının giriş müqaviməti doymuş tranzistorun ilkin baza cərəyanını artırır və kollektor gərginliyinin müsbət istiqamətdə dəyişməsinin t_{f_2} sərhədinin davam etmə müddəti xeyli dərəcədə azalır.

Şəkil 2. Emitter təkrarlayıcı simmetrik triggerin sxemi

Verilən triggerdə sovurma mərhələsinin davam etmə müddəti ehtivaçı emitter təkrarlayıcısız triggerdəki kimi olacaq, belə ki, onlar aktiv rejimdə işləyirlər. Bağlı tranzistorun gərginliyinin bərpa edilmə müddətinin azaldılması üçün sxemə D_1 və D_2 diodları daxil edilib.

Şəkil 3. Bağlı tranzistorunun fiksasiyalı kollektor gərginliyi olan simmetrik triggerin sxemi.

7

Emitter təkrarlayıcılarının istifadəsi, yüklənməni T_3 , T_4 triodlarının emitterlərinə qoşmaqla təxminən 2 dəfə maksimal tezliyi və əhəmiyyətli dərəcədə yüklənmə qabiliyyətini artırmağa imkan verir.

Kollektor gərginliyi fiksasiya olunmuş triggerlər

Bağlanılan tranzistorların kollektorlarının t_{f2} sərhədinin dəyişmə gərginliyinin davamətmə müddətini azaltmaq üçün tranzistorun $|E_f| < |E_k|$ səviyyəsində D_1 və D_2 diodlarının köməyilə onun kollektorunun potensialının fiksasiyasını tətbiq edirlər.

$$t_{f_2} = R_k C \ln \frac{E_k}{E_k - E_f}.$$

Məsələn, $E_f = 0,6 E_k$ halında t_{f2} sərhədinin davamətməsi təxminən 3 dəfə azalır və cəld işləmə artır. Çıxış gərginliyinin amplitudu

$$U_m = E_f$$

olur.

Misal . Ardıcıl cıxış verilənləri üçün doymuş triggerin sxeminin elementlərinin hesabətını aparmaq : maksimal dəyişmə tezliyi $f_{\max} = 250 \text{ kHs}$ ($t_{\min} = 4 \text{ mksan}$); Çıxış gərginliyinin amplitudu $U_m > 8 \text{ V}$; temperatur dəyişməsi diapazonu ($- 40^\circ\text{C} ; + 60^\circ\text{C}$) ; qida mənbələrinin gərginliklərinin amplitud rəqsləri $\delta E = \pm 10\%$; müqavimətlərin paylanması $\delta R = \pm 10\%$. Triggerlərin tranzistorların bazasına bölünmüş halda qoşulmaları, amplitudası $U_m = 8 \text{ V}$ olan müsbət dəyişmə gərginlikləri və qida mənbələrindən cıxan $R_i = 500 \text{ Om}$ olan çıxış müqavimətləri hesabına yerinə yetirilir.

1. Tranzistorların tipini seçək. Bu halda mümkün kollektor gərginliyinə $U_{ke} \geq U_m = 8 \text{ V}$ və triggerin verilmiş sürətinə istinad etmək lazımdır. Tranzistorun sərhəd tezliyi

$$f_a \geq \frac{f_{\max}}{0,4} = \frac{250 * 10^3}{0,4} = 625 \text{ kHs}$$

Aşağıda göstərilən parametrləri olan alçaq tezlikli MP20B tipli tranzistor seçirik: $f_a = 1,5 \text{ mHs}$, $\beta = 80 \div 200$, $I_{k0} = 50 \text{ mA}$, ($t = +20^\circ \text{ C} - də$) $I_{k0} = 300 \text{ mA}$, ($t = + 60^\circ \text{ C} - də$) $U_{ke} = 20 \text{ V}$, yol verilən kollektor gərginliyi kommutasiya rejimində $I_k = 300 \text{ mA}$, tutumu isə $C_k = 30 \text{ pF}$.

2. Kollektor gərginliyini təyin edirik:

$$E_k = 1,2 U_m = 1,2 * 8 = 9,6 \text{ V}$$

9

$E_k \approx 10 \text{ V}$.

3. Baza gərginliyini təyin edirik:

$$E_b = 0,2 E_k = 0,2 * 10 = 2 V$$

4. R_k müqavimətini təyin edirik:

$$R_k > \frac{E_k}{I_k} = \frac{10}{300} * 10^{-3} = 33 Om ;$$

$$R_k \ll \frac{E_k}{I_{k_0}} = \frac{10}{300} * 10^{-6} = 33 kOm ;$$

$$R_k \dot{=} \frac{\tau_\beta}{C_k(1+\beta)} \approx \frac{1}{2\pi f_a C_k} = \frac{1}{6,28 \dot{=} 10^6 * 30 * 10^{-12}} = 5,4 kOm$$

3. $R_k = 1 kOm$ seçək.

Burada və növbəti hesabatlarda da f_a qiymətini sərhəd tezliyinin orta qiyiməti kimi [13, 39] qəbul edirik. Aktiv rejimdə sərhəd tezliyi $f_a = 1,5 mHs$ olan MP20B tranzistorları üçün açar rejimində $f_a = 1 mHs$ qəbul etmək olar.

5. R_1 və R_2 rezistorlarının qiymətlərini tapaq:

$$R_2 \leq \frac{(1 - \delta R - \delta E) E b}{I_{k_0 \max}} = \frac{0,8 * 2}{300 * 10^{-6}} = 5,3 \text{ kOm}$$

R_2 - nin nominal qiyməti kimi $R_2 = 5,1 \text{ kOm}$ qəbul edirik.

$$R_1 = (1 - 2\delta R) R_k \left(\frac{\beta_{\min}}{s + \frac{\beta_{\min}}{1 - 2\delta E} \frac{E_b R_k}{E_k R_2}} - 1 \right) = 0,8 * 10^3 * \left(\frac{80}{1,2 + 100 * 0,2 * 0,196} - 1 \right) = 11,6$$

kOm.

R_1 üçün nominal qiymət kimi $R_1 = 11 \text{ kOm}$ qəbul edirik.

Doyma əmsalı $s = 1,2$ olur.

6. Sürətləndirən tutumun qiymətini hesablayırıq:

$$C = \frac{0,3}{f_a R_k} = \frac{0,3}{10^6 * 10^3} = 300 \text{ pF}$$

Tutum üçün nominal qiymət kimi $C = 330 \text{ pF}$ qəbul edirik.

11

7. Çıxış gərginliyinin amplitud qiymətini hesablayaq:

$$U_m = \frac{(E_k - I_{k_0 \max} R_k) * R_1}{R_1 + R_k} = (10 - 10^3 * 0,3 * 10^{-3}) * 0,92 = 8,9 \text{ V}$$

8. Trigger üçün qida mənbəyindən tələb olunan güc $P = 109 \text{ mVt}$ – dir/

9. Sxemdəki kondensatorun tutumunu hesablayaq:

$$C_p = \frac{s_{max} \dot{I}_{knominal} \tau_\alpha}{0,63 U_{max}} = \frac{3,25 * 10 * 10^{-3} * 0,16 * 10^{-6}}{0,63 * 8} = 1000 \text{ pF}$$

Burada
$$s_{max} = \frac{s \beta_{max}}{\beta_{min}} = \frac{1,2 * 200}{80} = 3,25$$

$$\tau_a = \frac{1}{2 \pi f_a} = \frac{1}{6,28} * 10^6 = 0,16 \text{ mksan};$$

$$\dot{I}_{knominal} = \frac{E_k}{R_k} = \frac{10}{10^3} = 10 \text{ mA}$$

10. Kommutasiya edən D_1 və D_2 diodlarını seçirik. Onların kommutasiya müddəti zaman intervallar cəmi $t_{sovurma} + t_{söndürmə}$ - dən kifayət qədər az və düz dinamik R_d müqaviməti zəif olmalıdır. Kommutasiya edən diodlar kimi D9B tipini seçirik. Onların diod müqavimətləri diodun $\dot{I}_d = 5 \div 10 \text{ mA}$ cərəyan şiddəti halında $R_d = 60 \div 80$.

12

11. Həlledici zaman müddətini təyin edirik:

$$t_{min} = t_{sov} + t_{sön} + t_{f_2} = C_{boş} (R_i + R_d + r_{gir}) + 5,5 \tau_\alpha = 1000 * 10^{-12} (500 + 80 + 300) + 5,5 * 0,16 * 10^{-6} = 1,76 \text{ mksan} < 4 \text{ ns}$$

Triggerin işə salınması ilə tranzistorun giriş gərginliyi dəyişir. Giriş gərginliyinin orta qiymətini $r_{gir} = 300 \text{ Om}$ qəbul edirik.

Giriş dəyişmə gərginliyinin $t_{i\text{ gir}} t_{\text{sov}} + t_{\text{sön}}$ cəmindən böyük olmamalıdır. ($t_{i\text{ gir}} < 0,88 \text{ mksan}$)

12. E gərginliyi üçün qiymət veririk. E gərginliyi doymuş tranzistorun bazasının $U_{b\text{ nominal}}$ gərginliyindən böyük olmalıdır, çünki əks halda diod açıq olacaq və bu da baza gərginliyinin və tranzistorun doyma dərəcəsinə gətirib çıxardacaq. $U_{b\text{ nominal}} = 0,3 \text{ V}$ olduğundan $E = 0,5 \text{ V}$ seçirik.

13. $C_{\text{boş}}$ kondensatorunun boşalma müddətini təyin edirik. Verilmiş halda R müqavimətləri əvəzində diodlardan istifadə etmək daha məqsədəuyğundur. Çünki, bu başlanğıc siqnalların intervalları arasında $C_{\text{boş}}$ kondensatorunun boşalma prosesinin sürətini artıracaq. Bundan əlavə, gərginliyin müsbət dərəcədə dəyişməsi zamanı giriş siqnal impulsları generatoru nisbətən az yüklənir, belə ki, diodlar bağlı olacaqlar. Burada da diodları kommutasiya edən diodlar (D9B) seçmək lazımdır. Beləliklə $C_{\text{boş}}$ kondensatorunun boşalma müddətini aşağıdakı kimi yaza bilərik:

$$t_{\text{boş}} = 3 C_{\text{boş}} (R_i + R_d) = 3 * 1000 * 10^{-12} (500 + 300) = 2,4 \text{ mksan}.$$

13

Ədəbiyyat:

1) М.И. Клочков – Расчет Элементов и Моделирование Схем Энергетической и Информационной Электроники

2) Филанович Антон Николаевич и Ивлиев Андрей Дмитриевич :
Изучение Принципов Работы Триггеров и Мультивибратора

3) Л.Н.Бочаров. С.К.Жебряков, И.Р.Калашников «Расчёт
электронных устройств на транзисторах». М., «Энергия», 1978